BALLA ERIKA
(Debrecen)

Tóth Árpád Levél című versének nyelvi-stilisztikai elemzése

Előadásom tárgya Tóth Árpád *Levél* című versének nyelvi-stilisztikai elemzése. Mint ismeretes, a stíluselemzés „a szöveg mondandója felfedezésének és az egyéni stíluskultúra fejlesztésének az eszköze" (Szikszainé 1994: 39). Több módszere ismert: irodalmi fogantatású, egzakt tudományos inspirációjú, nyelvészeti, szövegnyelvészeti alapú. Munkám során ezek közül alapjában véve Szabó Zoltán szövegnyelvészeti globális elemzési módszerét követem, mely szerint a szöveg egészét kell megragadni, az egészből kell kiindulni, és onnan jutni el a részletekig (Szabó 1988: 94).

A szövegkohéziót a vers témája teremti meg, amelyet a 4. sor árul el:

Fáradt vagyok és csendes és nagyon elhagyott.

Ebben a fókuszmondatban benne van a vers lényege, amely köré fonódik az egész mű: a magány és a szenvedés megvallása. Ennek a kettős életérzésnek a hangsúlyozására Tóth Árpád az *és* kötőszó poliszindetonos használatával él. A kötőszóhalmozás nyomatékosító szerepe mellett az egymás mellé rendelt *fáradt, csendes* és *elhagyott* jelzők a rezignáltságot erősítik.

Globális kohéziót biztosító és szövegtípust jelző a vers címe a *Levél* is. Erre a szövegtípusra és egyben az írásbeli kapcsolatteremtés módjára a költő még négyszer utal vissza, amely ugyanakkor a levélforma egyik gyakori sajátsága:

Ha ez a ***levelem*** *megérkezik.*
Elküldöm neked ezt a ***levelet.***
De kell, hogy mégis ***írjak*** *teneked.*
Hogy még valaki felsír, ha ***ízenek.***

A levélírás formai követelményei közül a költő a levél formai kellékével, *édesem* megszólítással kezdi a második sort. A tegező forma a megszólítottal való közvetlen kapcsolatra utal. Bizalmas viszonyt sejtetnek továbbá az egyes szám második személyű igealakok *(gondolj, képzelj, nézd, lásd)*, a birtokos személyjeles főnév *(sírásod)*, a személyes névmás ragos formája *(neked)* és annak hangsúlyos alakja is *(teneked).* A *gondolj, képzelj, nézd, lásd* jövőre vonatkozó felszólítások e mellett a mindennapi beszélgetés jellegét is felidézik.

Nyilvánvaló, hogy az episztola megjelenési módja lényegesen különbözik a levél formájától. Költői „levelünk" a prózában írt magánlevelektől eltérően strófákból épül fel. Kétsoros versszakai rövid gondolatokat jelenítenek meg. Vizuális képe hagyományos, a sor eleji szavakat nagybetűvel kezdi a költő. Szerkezete is tudatos elrendezést sejtet. A szerző a *de* kötőszó gyakori visszatérésével is tagolja versét, valamint az ellentétbe állítással fokozza a belső feszültséget:

De *nem mint régen: csevegni veled.*
De *kell, hogy mégis írjak teneked.*
De *lásd, egyedűl kínlódom nagyon.*

A szöveget kezdő és záró feltételes jelentéstartalmú mellékmondatok a zártság érzetét keltve mintegy keretbe foglalják a költeményt:

Ha ez a levelem megérkezik*…*

Hogy még valaki felsír, ***ha ízenek.***

A költemény magánlevél jellege megengedi az elégikus hangnem megszólaltatását, hatásosan közvetítve a lírai én magára maradottságát. Hangulati tartalmát a középpontban álló (fókuszmondat) mondata érezteti a legjobban.

A szövegjelentés részletei a szenvedés fogalmához kötődnek. A vers első felében szomorú hangvétel uralkodik. Az elemzett költemény kérleléssel kezdődik. A műben tovább haladva a szenvedő én pesszimista gondolatainak bemutatásával a magány a közelgő halálérzés hangulatával fokozódik, melyet a költő kellemetlen fogalmi és hangulati tartalmú szavakkal kelt fel. Az önsajnálat kifejezésén túl az életről való lemondás, beletörődés (*S azt is gondolom, nem kár, ha meghalok*) szavakba öntése a kedves nő sajnálata utáni sóvárgásba megy át**.** A költő görcsösen kapaszkodik a vágynak ebbe a fonalába. Ezáltal megjelenik a lírai én kényszerérzete: írnia kell a szeretett nőnek. És ezt, vagyis a kedvessel való kapcsolattartás készségét, a kell ige többszöri ismétlése jelzi:

De ***kell****, hogy mégis írjak teneked,*
Kell*, hogy búsan nézd e bús jeleket.*
Felszakadó sírásod ***kell*** *nekem.*

A nő szánakozására vágyódás és a kínlódás megfogalmazása után a vers záró sorai újra a megnyugvás hangulatához közelítenek. A költő fájdalmát enyhíti, feszültségét feloldja az a tudat, hogy valakit meghat üzenete, hogy valaki aggódik érte, hiszen a „levélírással" az együttérzés kiváltása a cél — ahogy ez gyakran jellemzi a magánleveleket is —:

S szívemnek jólesik ez a kis meleg:
Hogy még valaki felsír, ha ízenek.

Tóth Árpád költészetére különben jellemző, hogy legtöbb művében pesszimista hangot üt meg. Uralkodó hangja a fájdalom, mélabú, halálérzés, lemondás, a boldogságra hiába váró ember szomorúsága. Ezeket éreztetik az elemzett műben a negatív jelentéstartalmat hordozó melléknévi igenevek *(fáradt, elhagyott, kopott, felszakadó)* és igék *(meghalok, odavan, kínlódom, felsír)*. A költemény komor hangvételű nyelvi elemei közül a *fáradt*, *csendes* és *elhagyott* szavak más Tóth Árpád-verseket is felidéznek:

Kínek csak víg enyelgés, ha ***fáradt*** *homlokom*
Kecses mellére hajlik. (Vergődés)
Oly ***fáradt*** *illatú nekem az élet.* (Esti szonett)
Két ***fáradt****, bús karom a ragyogásba fúrnám.* (Téli verőfény)
És lágyan s édesen emeli elcsitult,
Fáradt *lelkem a lét.* (Evokáció egy csillaghoz)
És lettem ***fáradt****, fás lélek.* (Bazsalikom)
Fáradt *fejem lehajtanám.* (Gyermekszemekkel)

Az elhagyottság érzése máshol is szóba jön:

Mely ***elhagyott*** *volt, bús volt és kopár.* (Prológ)
Néma volt s ***elhagyott*** *volt a kis szobában minden.* (Egy leány szobájában)
Ültem az ***elhagyott*** *asztal mögött.* (Október)

Gyakran bukkan fel költeményeiben a *bús* szó (számolásom alapján 374 alkalommal):

Lelkemben sok-sok ***bús*** *emlék piheg fel.* (Notturno)
Ó, van-e még dolog ily ***bús****, mint fáradt törzsem reggel.* (Reggel)
E fáradt, ***bús*** *öt érzék,*
Öt halk rabszolgám, ernyedten pihent. (Szédület)

Ki szüntelen arat, az égi ***bús*** *munkától ő is fáradt már, szegény.* (Már éjfél…)

Figyelmet érdemel a mű elemzésekor a szövegidő is. A vers időszerkezetére jellemző, hogy benne jelen, múlt és jövő idő váltja egymást. Ez a vers levélstílushoz való hasonlatosságát jelzi, hiszen a levelekben is általában többszöri időváltás, jelen–múlt–jövő váltakozása dominál.

A költő jövőre utalással kezdi verses levelét: *megérkezik.* A továbbiakban a jelen idejű igealakok szintén jövőre utaló jelentéssel szerepelnek: *meghalok, elküldöm.* Az említett igéken kívül a *maholnap* időhatározószó is hamarosan bekövetkező eseményre utal. A negyedik versszakban a múltat felidéző *régen* szóval a jelenből hirtelen a múltba kapcsol a költő: *De nem mint* ***régen***. A múlt idejű képbe viszont ellentétként a felidézés jelenidejűsége ékelődik be: *Tudom én, kopott rongy már a szavam.* A múltra vonatkozó emléket az o*davan* szóval zárja a versíró. Ezután újra jelen időbe váltódik a szövegidő: *S szívemnek jólesik ez a kis meleg.*

A magánlevelektől eltérően Tóth Árpád eszköztára képekkel bővül.

A versből utóbb idézett mondatban a költő a mélyről jövő érzések hatásosabb kifejezésére az egész ember helyett a szívet emeli ki a *szívemnek jólesik* szinekdochét használva, hiszen minden rossz-jó érzés a „a szív terméke”, mindennek a szív a mozgatója, mert *„onnan indul ki az élet”* (Példabeszédek 4,23).

A *kényes szavam* enallagé a versben egy elvont fogalmat személyesít meg. A *kényes* jelző áttolása révén mintha a lírai én túlzott érzékenysége, óvatos bánásmódot igénylő lelkialkata szavaira is átruházódna.

A költő a szavait ronggyal azonosítja, *kopott rongy már a szavam* metaforát alkotva. Az azonosítás alapja: a sajnálkozás állandósága, a folytonosság miatti ronggyá kopás.

Ezeknek a stíluseszközöknek az előfordulása a versben költőiséget mutat, valamint a levélstílustól eltérő sajátságot eredményez.

Összegzésként a kiemelt sajátságok alapján megállapíthatjuk, hogy a levél és a költői levél között több egyező vonás észlelhető: a levélkezdő formulák terén, a hangnem és szövegidő megfigyelésekor, valamint a szövegtípusra utalás gyakoriságában. Különbségük azonban nem számottevő. A legnagyobb eltérést a két műfaj közt a megjelenítés módja adja. Az elemzett episztola strófikus tagolásában üt el leginkább a prózában írt levelektől, e mellett főleg a szóképek gyakori használata eredményez köztük lényeges differenciát.

Irodalom

Szikszainé Nagy Irma 1994. *Stilisztika*. Trezor Kiadó. Budapest.

Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó. Budapest.

Biblia 1976. Egyetemi Nyomda. Budapest.